

KÖNYVISMERTETÉS

Platón: Phaidón. Helikon Zsebkönyvek. Fordította és a bevezetést írta: Hamvas Endre Ádám. Budapest, Helikon, 2022.

*Ῥιτοῶκ Zsigmond*¹ ismertetője

© 2023 A szerző

A fordítás C. J. Rowe cambridge-i kiadása (1993), illetőleg az Oxoniensis sorozatban Burnet kiadása helyébe lépő, többek gondozta kiadás (1995) alapján készült.

Nem ez az első Platón-mű, mely a Zsebkönyvek sorozatában megjelenik: megjelent már a *Lakoma* és *Sókratés védőbeszéde*. Szerencsés választás volt most a *Phaidón* közreadása, mert itt nemcsak a lélek halhatatlanságáról van szó, hanem Platón gondolatrendszerének más fontos elemeiről is, így az idea-tanról és a tanulásról mint visszaemlékezésről. A fordítás nem az első: a közelmúltban jelent meg Kerényi Grácia és Szabó Árpád fordítása, és Gyomlay Gyula régebbi fordítása sem intézhető el kézlegyintéssel.

Hamvas fordítása jól olvasható, sima magyar szöveg. A Platón-fordítás igazi nehézsége azonban nem a gondolatok helyes fordítása (bár ez sem mindig egyszerű feladat), hanem a stílusnak, ennek a választékos, olykor emelkedett, olykor ironikus, sohasem dagályos stílusnak a visszaadásában rejlik. (A feladat nehézségéről Babits is ír *Az európai irodalom történetében*.) Hamvas több ízben eredményesen küzd meg a feladattal. „A költők duruzsolják (θρολοῦσιν), hogy érzékelésünk tökéletlen” (38. o., 65b3). (De ugyanezt az ígét később, a szövegösszefüggésnek megfelelően más stílusértékű kifejezéssel adja vissza: „folyton emleget” (65. o., 76d7). A gondolkodás „becserkészi” (θηρεύειν) a létezőt (40. o., 66a3); „sületlenséget beszélek”, mondja Simmias (65. o., 76d5: οὐδὲν εἰπών). Kissé váratlan, nem is fordítás, de jól illik a szövegbe „a kutyafáját” (νῆ τὸν κύνα: 109. o., 98d5). Nem a szavakhoz ragaszkodik, hanem a helyzethez illő magyar kifejezést használ akkor is, mikor Sókratés szavait így adja vissza: „Ha védőbeszédem meggyőzőbb számotokra, mint az athéni bírák számára, már az is valami.” (48. o.) – az eredeti kicsit színtelenebb (εὖ ἂν ἔχοι: 69e4). A sort folytatni lehetne.

¹ ELTE BTK, Magyarország; professor emeritus.

Persze vannak esetek, melyek számomra kevésbé elfogadhatóak. Itt is csak néhány példát említek. A μάθησις, μανθάνειν többször is 'tudás', 'ismeret', illetve 'tudni', 'megismerni' szavakkal van visszaadva, még ott is, ahol a tanulásról mint visszaemlékezésről van szó (55. o., 72e5). Van, ahol a fordítás téves: „ez az ember egyáltalán nem arra használja az eszét” (108. o.). Ez magyarul jól hangzik, de a görög szöveg nem ezt jelenti; nem az Anaxagoras eszéről van szó, hanem arról az Észről, mely Anaxagoras szerint a dolgokat elrendezi (98b9), de lehet, hogy csak sajtóhibáról van szó. Egy másik helyen egy érdekes határozó marad el. Sókratés azt kérdezi Simmiastól, hogy létezik-e az egyenlő önmagában, mire Simmias azt feleli: „Csodálatosképpen legalább.” Ez az utóbbi szó a fordításban elmarad (58. o., 74b1). Sókratés itt a kézzel fogható létezőkről (bot, kő) az elvont létezőkre tér át (az egyenlő), s ez Simmiast meghökkenti. Ezt mutatja a határozó. Az egyenlőség máshol is zavart okoz: Sókratés ugyanis tovább boncolja a kérdést. Hamvas szövegét idézem: „És mi a helyzet magukkal azokkal, amelyek maguk az egyenlők? Előfordult valaha, hogy nem egyenlőnek láttad őket? Vagy az egyenlőt egyenlőtlennek?” (59. o.) De a görög szöveg kicsit másképp: „De előfordult-e, hogy maguk az egyenlők neked egyenlőtleneknek látszottak, vagy az egyenlőség egyenlőtlenységnek?” (74c1) Ez ugyan értelmileg ugyanaz, mint amit Hamvas mond, de mégsem egészen: Sókratés a semleges alak főnévként használatáról áttér az elvont főnévre, mintegy többféle nyelvi eszközzel fejezve ki, közelítve meg ugyanazt a „csodálatosképpen” létezőt, a kézzelfogható egyesekből elvont fogalmat, amivel Platón mintegy pillanatképet ad Sókratésról, a tanulóról.

Nem akarom azonban az olvasó türelmét túlságosan igénybe venni, sem a fordítói kukacskodással magamra haragítani (az ilyen kukacskodás a fordítóval a legjobb megoldáson való együtt-töprengés formájában úgyszólván inkább az ellenőrző szerkesztő dolga), ezért már csak egy apróságot említek. Két ember nem mondhat valamit kórusban (118. o.), csak együtt vagy egyszerre (ἄμα: 102a3).

A fordításszöveg kapcsán azonban felvethető egy elméleti kérdés. A fordító szövegében mindenhol figyelmen kívül hagyja az ikes igék ragozásának szabályait. Nagyon helyesen – mondják a magyar nyelvészek kórusban: idejétmúlt régiség! Nem vitatkozom velük, egy fordítás, közelebbről Platón-fordítás esetében azonban a dolog nem ilyen egyszerű. Platón használja a dualist. Ismeretes, hogy a koinét nem használja, ismeretes, hogy már Platón életében megindult az a folyamat, hogy pénzes idegenek nagy adományokkal kisegítették az athéni államot, athéni polgárjogot kaptak, noha nem tudtak jól görögül (hiszen Theophrastos ezert veszi be a stílus erényei közé a görögösséget), és bizonyára nem használták a kettős számot, és valószínűleg a népgyűlésben bőrkötényben szónokoló Kleón sem Platón korában, tehát a dualis a választékos, enyhén archaikus nyelvhasználat sajátja lehetett. Kérdés, hogy ilyen esetben egy ilyen nyelvezetet visszaadó fordításnak nem kell-e hasonló nyelvi eszközökkel élni, és például – kettős szám nem lévén – más nyelvi eszközzel ezt a hatást elérni.

Milyen jó volna ezt a kérdést (és a Platón-fordítás más stílusproblémáit is) az ókori műpróza fordításának egy olyan mesterével megbeszélni, mint Szepessy Tibor volt!

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

